

УДК 343.53

ОБМАН ПОКУПЦІВ ТА ЗАМОВНИКІВ У КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ГРОМАДЯН-СПОЖИВАЧІВ

Денисов С.Ф., к.ю.н., доцент, Салімонов І.М., ад'юнкт

Запорізький юридичний інститут МВС України

Відносини за участю громадян-споживачів у системі роздрібної торгівлі та обслуговування є, напевне, одними з найбільш розповсюджених, адже в них бере участь практично все населення країни. Вступаючи до правовідносин з підприємницькими структурами, споживачі приєднуються до системи розподільчих відносин, тобто до сфери, якій належить вирішальне значення в задоволенні матеріально-побутових і виробничих потреб. Одним із злочинів, що посягає на права та законні інтереси споживачів, є обман покупців та замовників (ст. 225 КК України 2001 р.).

Аналіз статистичних показників роботи ОВС щодо боротьби зі злочинами, що посягають на права та законні інтереси споживачів, а також спеціальної літератури, надав нам можливість дійти висновку про те, що кількість цих правопорушень в останнє десятиріччя мала чітко виражену тенденцію до збільшення. Зростала як фактична кількість цих кримінально караних деліктів, так і їх відсоток у структурі господарських злочинів. Такий стан речей був зумовлений, перш за все, зростанням кількості фактів реєстрації обману покупців та замовників. Також вважаємо за доцільне звернути увагу на те, що більшість випадків обману покупців та замовників, як і інших злочинів, що посягають на права та законні інтереси споживачів, залишається поза офіційними даними про зареєстровані злочини.

Слід особливо зауважити, що ні до ні після проголошення незалежності України комплексного дослідження проблем кримінальної відповідальності за обман покупців та замовників, як один із злочинів, які посягають на права та законні інтереси споживачів, не проводилось. Праці Г.М.Александрова (1948 р.), М.І.Загородникова, І.Г.Сапожнікова (1958 р.), Н.М.Романенка (1963 р.), А.А.Гришина (1975 р.), Г.І.Вольфмана (1977 р.), Г.М.Самілика (1980 р.), О.М.Делієва (1983, 1987 рр.) та деяких інших авторів мають велике наукове і практичне значення, але розглядають досліджувані питання, базуючись на положеннях кримінального законодавства радянського періоду. Висновки, сформульовані в цих роботах, певною мірою втратили свою актуальність у зв'язку з кардинальними змінами в українському суспільстві, реформуванням законодавства про кримінальну відповідальність, результатом якого стало прийняття нового КК України, який вніс суттєві корективи до кримінально-правової охорони прав та законних інтересів споживачів, і зокрема, до норми про обман покупців та замовників.

До того ж, незважаючи на великий обсяг літератури з проблем кримінальної відповідальності за обман покупців та замовників, єдності поглядів на сутність цього складу злочину у криміналістів досягнуто так і не було. Наявні також суперечності в правозастосовчій практиці, помилки при вирішенні окремих питань кваліфікації.

Вищезазначені обставини зумовили здійснення спроби подальшої розробки та переосмислення окремих питань кримінальної відповідальності за злочини проти прав та законних інтересів споживачів, зокрема за обман покупців та замовників, який, на нашу думку, є найтипівішим, найбільш розповсюдженим та яскравим прикладом посягання на права та законні інтереси громадян-споживачів.

Отже, як вихідні начала дослідження проблем кримінальної відповідальності за злочини проти прав та законних інтересів споживачів ми обрали такі положення:

1. Навіть стислий огляд основних правових пам'яток минулого свідчить, що права та законні інтереси споживачів захищались у законодавстві ще з давніх часів. Підтвердження цього містяться в таких джерелах, як Біблія, Візантійське законодавче зведення VIII століття "Еклога" (титул IX), кримінально-судове укладення Карла V "Кароліна", "Псковська судна грамота" (відділ VIII), "Новоторговий Статут" 1667 р., "Права, за якими судиться малоросійський народ" 1743 р. (Глава 28), Кримінальне укладення 1903 р. тощо. Інша справа, що тепер вкрай актуальним стає питання переходу від захисту прав споживачів у рамках охорони загальних умов ринкових відносин до їх охорони на основі спеціального законодавства, що включає комплекс матеріальних та процесуальних норм. При цьому наочною стає

тенденція, коли законодавець розглядає споживача не тільки як учасника господарського обігу, але й як суб'єкта спеціального юридичного захисту [1].

2. Ця та деякі інші обставини зумовили формування в Україні спеціального законодавства, призначенням якого є всебічний, комплексний захист прав та законних інтересів громадян-споживачів (споживче право). Ми схилиємось до думки, що споживче право слід визнати комплексним (міжгалузевим) правовим утворенням, до основних особливостей якого слід віднести поєднання приватно - правових та публічно - правових засад. При цьому, слід погодитись із слушною думкою Є.В.Комах про те, що його нормативний зміст повинен розвиватись у комплексі з іншими публічно-правовими інститутами, зокрема з антимонопольним та конкурентним законодавством [2]. Законодавство про захист прав споживачів містить не тільки норми, які визначають права споживачів та механізм їх реалізації, але й положення, спрямовані власне на захист прав споживачів, тобто правоохоронні норми. Таким чином, законодавство про захист прав споживачів являє собою комплексне законодавство, що складається з нормативних актів та окремих правових норм різних галузей права: державного, цивільного, адміністративного, кримінального тощо [3].

3. Сьогодні законодавчий, адміністративний та судовий захист прав споживачів перетворився в розвинутих країнах у найголовніший фактор розвитку економіки. Конституція України проголосила, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ч.2 ст.3); держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів (ч.4 ст.42). Поєднання цих положень в Основному Законі створює підстави для ствердження про визнання цього напрямку діяльності держави одним з основних. До того ж, останнім часом в Україні діяльність органів влади на цьому напрямку значно активізувалась (взяти хоча б Укази Президента України "Про заходи щодо посилення державного захисту прав споживачів" від 12 січня 2002 р., "Про Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року від 24.05.2000 р. №717/2000).

4. На нашу думку, у правовому регулюванні споживчих відносин намітилась тенденція до уніфікації норм щодо дотримання прав і законних інтересів споживачів, вироблення міжнародних стандартів у цій галузі, сумісного вироблення шляхів подолання проблем, які мають місце у цій сфері, не тільки на рівні національного законодавства, а й у площині міжнародних (всесвітніх) та регіональних установ. Прикладом цього можуть слугувати підготовлені економічною та Соціальною радою ООН Керівні принципи для захисту інтересів споживачів, схвалені Генеральною Асамблеєю ООН як резолюція №39/248 від 09.04.85 р., Угода про основні напрями співробітництва держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав в області захисту прав споживачів від 25.01.2000 р., ратифікована Законом України N 3102-III від 07.03.2002 р. та деякі інші акти.

5. Механізм реалізації державного захисту прав та законних інтересів споживачів має свій правовий аспект, який отримує прояв у врегулюванні відносин між споживачами та виробниками, продавцями товарів, виконавцями послуг та робіт (перший етап), а також в охороні цих відносин заходами державного примусу (другий етап). Регулювання зазначених вище відносин здійснюється перш за все шляхом встановлення взаємних прав та обов'язків суб'єктів відносин. Охорона останніх здійснюється такими галузями права, як адміністративне, кримінальне. Найжорсткішим, але не найефективнішим, заходом реагування держави на порушення прав та законних інтересів споживачів є кримінальна відповідальність.

6. Зупиняючись на з'ясуванні ролі кримінального права в системі правового регулювання споживчих відносин, зазначимо, що теза про його самостійну природу, яка отримує вираз в існуванні особливого предмета кримінально-правового регулювання, зовсім не означає, що кримінально-правова норма не відтворює яких-небудь норм інших галузей права і що кримінальна протиправність визначається кримінальним законом незалежно від інших галузей права. Більше того, сучасні дослідження дозволяють стверджувати, що взагалі не існує такої галузі права, норми якої не входили б органічно до кримінально-правових норм. І це не суперечить самостійності кримінально-правової заборони, тому що норми інших галузей права, вміщені в оболонку кримінального закону, за висловом професора Наумова А.В., перетворюються на "клітинку" кримінально-правової норми, у кримінально-правову "матерію" [4].

7. Приєднуючись до наведеного вище твердження, а також аналізуючи взаємодію кримінально-правових норм з нормами споживчого права (перш за все із Законом України "Про захист прав споживачів"), ми доходимо висновку, що між ними відбувається (і має відбуватись у подальшому) процес взаємного збагачення. До речі, цей процес є взагалі характерним для норм, що встановлюють відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності, бо законодавець, розробляючи кримінальний закон, намагається бути якомога лаконічнішим і, зокрема, нерідко використовує при конструюванні диспозиції кримінально-правової норми терміни, зміст яких можна з'ясувати лише звернувшись до норм інших галузей права [5].

Таким чином, дослідження, проведене нами на базі наведених вище основних положень, дозволило виявити та здійснити спробу вирішити деякі проблеми, які стосуються кримінально-правової охорони громадян-споживачів. Оскільки викладення навіть основних аргументів на підтримку нашої позиції стосовно тих чи інших питань у рамках цього виступу є неможливим, обмежимося лише наданням основних висновків, яких досягнуто.

Отже, для виділення серед злочинів у сфері господарської діяльності групи кримінально караних деліктів, що посягають на права та законні інтереси споживачів, є всі необхідні підстави. Це має сприяти більш глибокому з'ясуванню сутності злочинів, які входять до названої сукупності. Зазначена група злочинів та її складові елементи потребують подальшого ґрунтовного дослідження, з урахуванням положень регулятивних галузей права, зарубіжного та історичного досвіду.

Для досягнення більшої ефективності у боротьбі із введенням споживачів в оману, диспозицію ч.1 ст. 225 КК України та примітку до цієї статті слід викласти таким чином:

1. Умисне обмірювання, обважування, обраховування чи інший обман споживачів під час реалізації товарів, надання послуг або виконання робіт, вчинений працівником суб'єкта господарської діяльності або громадянином-підприємцем у значному розмірі, –

П р и м і т к а. Обманом покупців та замовників у значних розмірах слід вважати обман, що спричинив громадянам матеріальну шкоду в сумі, що перевищує три неоподатковувані мінімуми доходів громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузьміна С.А. Захист інтересів суб'єктів господарювання від недобросовісної конкуренції: Дис. ... канд. юрид. наук (12.00.04) — Донецьк, 2000. — С.44.
2. Комах Е. В. Правовой статус предприятий розничной торговли: Дис. ... канд. юрид. наук (12.00.04) — Донецк, 1999. — С.143.
3. Левшина Т.Л. Основы законодательства о защите прав потребителей: Курс лекций / Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ. — М.: Юрид. лит., 1994. — С.4.
4. Див.: Наумов А.В. Механизм уголовно-правового регулирования // Криминологические и уголовно-правовые идеи борьбы с преступностью / РАН; Институт государства и права / С.В. Бородин (ред.). — М., 1996. — С.7.
5. Див.: Преступления в сфере экономики. Уголовно-правовой анализ и квалификация / Б.Д.Завидов, О.Б.Гусев, А.П.Коротков, И.А.Попов, В.И.Сергеев. — М.: Экзамен, 2001. — С.4-6.